

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидата юридичних наук, доцента НОВАК Тамари Сергіївни на дисертаційне дослідження ПАХОЛЮКА Анатолія Михайловича на тему: «Аграрні фінансові правовідносини», подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. Нині аграрний сектор економіки перебуває в дуже скрутному стані. Зумовлено це комплексом чинників, чільне місце серед яких займають наслідки триваючої в Україні війни з масштабним руйнуванням матеріальної бази суб'єктів агробізнесу, унеможливленням чи значним ускладненням провадження сільськогосподарської діяльності на територіях, де йдуть активні бойові дії, деокупованих територіях, нанесенні катастрофічної шкоди землі та іншим природним ресурсам, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, виникненні суттєвих перешкод для експорту сільськогосподарської продукції тощо. Водночас невирішеними залишаються й «довоєнні» проблеми недосконалості правового регулювання відносин в агросекторі, бідності та соціально-економічного невдоволення селян. Дотепер аграрна сфера не є пріоритетною для виробника, підприємця й інвестора. Нарешті, впливають на зазначений стан речей й суто об'єктивні чинники, як то особливості сільськогосподарського виробництва (залежність від погодно-кліматичних умов, від природніх закономірностей росту і розвитку живих організмів (сільськогосподарських тварин та рослин) та ризиків, пов'язаних із ними).

Виведення вітчизняного агросектору на новий якісний рівень потребує комплексного підходу до формування виваженої аграрної політики, яка охоплює політику у бюджетній, податковій, кредитній та інших сферах аграрної фінансової діяльності. Одним з ключових напрямів у цій сфері має стати удосконалення врегулювання такого важливого виду аграрних правовідносин, як аграрні фінансові правовідносини, чому й присвячена рецензована робота.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження А. М. Пахолюка характеризується методологічно правильним системним підходом до предмету дослідження, визначення його об'єкту, мети та завдань. Структура роботи є чіткою, логічною, відповідає вимогам до робіт такого виду, дозволяє автору послідовно розглянути всі визначені питання та реалізувати завдання роботи. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обґрунтованість положень, сформульованих А. М. Пахолюком в результаті проведеного дослідження, підтверджується критичним аналізом значної кількості (317 найменувань) джерел, що включають праці

наукового спрямування, акти вітчизняного та міжнародного законодавства, спеціальні джерела та ресурси, акти правозастосування, матеріали судової практики тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження А. М. Пахолюка виконане згідно плану науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в рамках розкриття окремих аспектів державної бюджетної теми «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100830).

Тема дисертації безпосередньо пов'язана з п. 1.13 Пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки від 26.03.2021 р. № 12-21 та відповідає Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. Отримання достовірних, обґрунтованих та об'єктивних результатів дослідження стало можливим через застосування здобувачем низки методів наукового пізнання: філософського (діалектичного), загально-наукових (логіко-семантичного, методів аналізу та синтезу) і спеціально-наукових (історико-правового, формально-юридичного, порівняльно-правового).

Застосування здобувачем в роботі діалектичного методу дозволило визначити тенденції розвитку аграрних фінансових правовідносин у взаємозв'язку з іншими соціально-економічними і правовими чинниками розвитку суспільства. При формуванні понятійно-категорійного апарату дослідження для розкриття змісту таких понять, як: «фінансова система», «фінансові відносини», «фінансова діяльність», «аграрні фінансові правовідносини» було застосовано логіко-семантичний метод. Вивчення наукових підходів до юридичної природи аграрних фінансових правовідносин, виявлення колізій і прогалин у законодавстві, яким вони регулюються здійснювалося із використанням методу аналізу. Оцінка стану нормативно-правового регулювання аграрних фінансових відносин та визначення на цій основі напрямів їх розвитку стала можлива через застосування автором методу синтезу. Історико-правовий метод було покладено в основу дослідження теоретико-правових засад розвитку аграрних фінансових відносин та генези законодавства у сфері аграрних фінансових правовідносин. Використання порівняльно-правового методу дозволило провести співставлення законодавства країн ЄС із законодавством України у частині з'ясування особливостей оподаткування виробників сільськогосподарської продукції. Зміст правових приписів, якими регламентуються аграрні фінансові відносини, а також їх окремих видів було розкрито через застосування формально-юридичного методу.

Структура дисертаційного дослідження А. М. Пахолюка, зумовлена складністю обраної теми, дозволила йому всебічно дослідити особливості аграрних фінансових правовідносин, сформулювати науково обґрунтовані висновки і розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства, яке регулює зазначені відносини. Дисертація А. М. Пахолюка фактично є першим комплексним монографічним дослідженням правових проблем аграрних фінансових правовідносин у сучасних умовах розвитку нашої держави, що зумовлює наукову новизну положень дисертації.

У дисертації А. М. Пахолюка на достатньому рівні розкрито теоретичні основи аграрних фінансових правовідносин; досліджено генезис законодавства у сфері аграрних фінансових відносин; сформульовано поняття та охарактеризовано види аграрних фінансових правовідносин; охарактеризовано суб'єктів аграрних фінансових правовідносин; визначено особливості внутрішніх і зовнішніх аграрних фінансових правовідносин; розкрито особливості правового регулювання окремих видів аграрних фінансових правовідносин (розрахунково-кредитних, страхових, податкових).

Позитивним аспектом рецензованої роботи є проведення аналізу законодавства у сфері правового регулювання аграрних фінансових відносин, який дозволив автору зробити висновок, що для такого законодавства характерним поєднання (співвідношення) публічно-правових і приватноправових норм, при цьому такі норми діють не секторально, а одночасно.

Суттєвим внеском в науку аграрного права є збагачення юридичної термінології авторським визначенням поняття «аграрних фінансових правовідносин» як «майнових відносин, виражених у грошовій формі, врегульованих нормами аграрного, фінансового, цивільного, господарського та інших галузей права, що виникають, змінюються та припиняються у процесі фінансової діяльності виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, а також держави (в особі відповідних органів), органів місцевого самоврядування у процесі забезпечення державної фінансової підтримки вищезазначених осіб і фінансування заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку сільських територій».

Варто відзначити висновки здобувача щодо розподілу аграрно-фінансових правовідносин на види (публічні та приватні, внутрішні та зовнішні). Визначення їх різновидів у межах кожного виду, характерних особливостей.

Заслужують на увагу узагальнення дисертанта щодо суб'єктів аграрних фінансових правовідносин.

Особливо слід відмітити логічну завершеність наукових пошуків здобувача – його теоретичні узагальнення знайшли практичне відображення у конкретних пропозиціях внесення змін та доповнень до чинного законодавства України у сфері державної підтримки

сільськогосподарських товаровиробників, сільськогосподарської кооперації, державно-приватного партнерства.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання полягає в тому, що вони мають як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – для подальших наукових розвідок у сфері аграрного та фінансового права в контексті забезпечення державної фінансової підтримки аграрного сектору економіки у воєнний та повоєнний періоди; нормотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що регулюють аграрні фінансові відносини; правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності реалізації законодавства, яким регулюються аграрні фінансові відносини; навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Фінансове право», «Правові основи сталого розвитку сільських територій», а також при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури із цих дисциплін.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 8 наукових працях, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України, 5 тез наукових доповідей.

Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які виставлені автором для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні А. М. Пахолюка відсутні порушення академічної доброчесності.

Оцінюючи позитивно роботу, слід зазначити, що зміст дисертації, як і будь-якого творчого, самостійного дослідження, містить деякі **недоліки та дискусійні положення**, на яких зупинимося детальніше:

1. Потребує уточнення позиція дисертанта щодо вживання терміну «сільськогосподарський виробник» (с. 23, 25, 72, 81, 121, 122, 198 та ін.). Наприклад, автор пропонує в якості способу забезпечення права селян на доступ до ринку земель сільськогосподарського призначення «закріплення у законодавстві можливості отримання пільгового кредиту з указаною метою громадянам України – *сільськогосподарським виробникам* у розумінні Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (с. 25, с. 190

та с. 200). Також до окремої групи аграрних фінансових правовідносин дисертант відносить «правовідносини щодо отримання державної фінансової підтримки *сільськогосподарськими виробниками*». Однак, згаданий Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» не містить поняття «сільськогосподарський виробник», натомість, визначає поняття «виробники сільськогосподарської продукції» (п. 2.26 ст. 2) та оперує саме ним.

2. Потребує, на нашу думку, уточнення критерію поділу аграрних фінансових правовідносин на публічні та приватні, оскільки в роботі таким визначено «участь держави (особи, наділеної владними повноваженнями)». При цьому до публічних аграрних фінансових правовідносин дисертант відносить поряд із правовідносинами виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів господарювання з органами державної влади ще й правовідносини виробників сільськогосподарської продукції та інших суб'єктів господарювання з органами місцевого самоврядування (с. 4, 23, 197).

3. При визначенні суб'єктів аграрних фінансових правовідносин дисертант на с. 4, 76, 122, 198 роботи зазначає, що «суб'єктами аграрних фінансових правовідносин виступають: з одного боку – держава, в особі: 1) ЦОВВ, що забезпечують здійснення публічної фінансової діяльності: а) загальної компетенції (Мінфін, Казначейство, ДПС тощо); б) галузеві (Мінагрополітики, Мінекономіки, Міндовкілля, Мінінфраструктури, Держпродспоживслужба тощо); с) місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування;...». Погоджуючись в цілому з такою диференціацією, вважаємо помилковим включення до пункту с) «органів місцевого самоврядування» як таких, що не є органами виконавчої влади.

4. Дисертант пропонує закріпити у податковому законодавстві режим пільгового оподаткування для особистих селянських господарств, в основу якого, на його думку, може бути покладено єдиний податок четвертої групи (с. 25, с. 193, с. 203). Підтримуючи необхідність підтримки особистих селянських господарств, у тому числі й через зменшення податкового навантаження, хотілося б уточнити позицію дисертанта: пропонується включення особистих селянських господарств до платників єдиного податку четвертої групи чи запровадження нового виду пільгового оподаткування цих суб'єктів податком, що має певні риси єдиного податку четвертої групи. Якщо так, то які саме?

5. Дисертант підтримує висловлені в науковій літературі С. А. Навроцьким (*Навроцький С. А. Страховий захист у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: автореферат дисертації доктора економічних наук: 08.00.08; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки УААН». Київ, 2012. 44 с.*), П. А. Стрельбіцьким (*Стрельбіцький П. А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права.*

2003. № 2. С. 264–272), І. В. Тимошенком (Тимошенко І. В. *Некомерційні форми страхування на світовому фінансовому ринку: дисертація кандидата економічних наук (доктора філософії)*; 08.00.02; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. 226 с.) пропозиції щодо прийняття Закону України «Про товариства взаємного страхування» (с. 154, 191, 202). Віддаючи належне позиції дисертанта як такій, що відповідає сучасним реаліям (оскільки після введення в дію 1 січня 2024 року Закону України «Про страхування» від 18.11.2021 р. № 1909-IX буде заборонена діяльність товариств взаємного страхування, якщо така діяльність не буде врегульована спеціальним законом з регулювання діяльності товариств взаємного страхування (ч. 4 ст. 2 Закону), вважаємо, що значно збагатила б роботу та стала логічним завершенням наукових пошуків розробка проєкту Закону України «Про товариства взаємного страхування» чи принаймні його структури.

Водночас, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження А. М. Пахолюка, оскільки носять переважно дискусійний, уточнюючий та рекомендаційний характер, підкреслюють складність досліджуваної проблематики та в цілому не зменшують як наукового, так і практичного значення рецензованої дисертації.

Загальні висновки. Дисертація на тему: «Аграрні фінансові правовідносини» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Пахолюк Анатолій Михайлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидат юридичних наук, доцент**

Тамара НОВАК

